

УДК 327.1(571)

ДИЛЕМА АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

**ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних
наук, професор,
завідувач кафедри
регіональних систем
та європейської
інтеграції
Дипломатичної
академії України при
МЗС України,
заслужений
працівник освіти
України**

У статті розглядаються актуальні проблеми інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що пов'язані з діяльністю основних суб'єктів міжнародних відносин у регіоні та відповідних інтеграційних структур у 2000-2015 рр. Аналізується політика провідних держав регіону: США, Китаю та Японії щодо асиметричної інтеграції в АТР у контексті забезпечення регіональної стабільності та безпеки. Особливу увагу приділено проекту Транс-тихоокеанського партнерства, запропонованого президентом США Б. Обамою як політико-економічної альтернативи зростанню впливу Китаю в регіоні.

Ключові слова: азійсько-тихоокеанський регіоналізм, асиметрична інтеграція, транс-тихоокеанське партнерство, регіональна безпека, АСЕАН, АТЕС.

Упродовж останнього десятиріччя розвиток інтеграційних процесів у більшості регіонів світу під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників зазнав суттєвих змін. Розгляд цих чинників виявляє їх гетерогенну структуру та комплексне походження – від соціокультурних, етнополітичних, економічних, геополітичних до цивілізаційних атрибутивних характеристик. Різноманітна сукупність цих факторів, що уособлюють інтереси та політику головних суб'єктів міжнародної взаємодії, стає рушійною силою світового інтеграційного процесу, в територіальних межах якого просувається чи, навпаки занепадає регіональна інтеграція.

Східна Азія та Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), який претендує на визначення його як ме-

гарегіону доби глобалізації, перетворились на взаємопов'язані центри світової інтеграції, у яких на відміну від інших інтеграційний процес набув високого ступеня ефективності, інституціональної багатоманітності та економічної асиметричності.

За своїми інституціональними та функціональними параметрами інтеграційні процеси в АТР першої декади XXI ст. якісно відрізняються від аналогічних показників 90-х рр., коли були створені необхідні економічні та політичні умови для інтенсивної та різноманітної взаємодії країн-учасниць азійсько-тихоокеанського регіоналізму. Проте нинішня ситуація в АТР свідчить не стільки про перетворення його на динамічну регіональну спільноту, скільки на зону економічної конкуренції та геополітичного суперництва ключових тихоокеанських держав. На практиці азійсько-тихоокеанський регіоналізм стикається з двома складними проблемами, розв'язання яких стає справжньою дилемою. Для вирішення цього «тихоокеанського рівняння» необхідно відповісти принаймні на два складних запитання. По-перше, яким чином забезпечити об'єднання інтеграційних внутрішньорегіональних зв'язків з традиційною співпрацею із США? По-друге, як забезпечити поєднання національної самоідентифікації країн-членів Асоціації Південно-Східної Азії (АСЕАН) з визнанням провідної ролі США, Китаю, Японії та Південної Кореї у розвитку інтеграційних процесів у межах АСЕАН і, зокрема, форуму Азійсько-Тихоокеанської економічної співпраці (АТЕС)?

В АТР, якщо застосовувати широкий підхід щодо визначення географічних меж регіону, функціонують 44 субрегіональних угруповання, в тому числі 28 між окремими країнами-членами АТЕС. На черзі формування ще близько трьох десятків регіональних об'єднань. Здебільшого, це двосторонні зони вільної торгівлі, найвідомішими серед яких є: НАФТА в Північній Америці та АСЕАН у Південно-Східній Азії, Зона вільної торгівлі між Австралією і Новою Зеландією і Форум тихоокеанських островів на півдні Тихого океану. В експертному середовищі вважають, що майбутнє азійсько-тихоокеанської економічної інтеграції та місце регіону в світових інтеграційних процесах багато в чому залежить від досягнення цілей Богорської декларації, яку було прийнято на неформальному саміті АТЕС у 1994 р. Зміст основних цілей декларації полягає в поетапному створенні найбільшої у світі зони вільної торгівлі товарами, послугами та інвестиційного капіталу. При цьому

розвинені країни повинні були завершити торгово-економічну лібералізацію до 2010 р., неоіндустріальні країни (НІК) – до 2015 р., а країни, що розвиваються – до 2020 р. Проте досягнення задекларованих цілей через низку причин відбувається з певним відхиленням від наміченого графіку. Тим більш, що серед учасників так званої «тихоокеанської спільноти», прототипом якої виступає форум АТЕС, існують суттєві розбіжності щодо перспектив розвитку регіональної інтеграції.

АТЕС – це мегарегіон, що розвивається найвищими темпами серед інших регіонів світу і на який припадає 70% світового економічного зростання. У 2003-2004 рр. обсяг економік 21 країни форуму АТЕС становив 20 трлн. дол. (61% світового). Сукупний обсяг торгівлі цих країн у той же період становив 2,5 трлн. дол., тобто складав 47% від світової при збереженні за США, Японією та Китаєм домінуючих економічних позицій в регіоні¹. Упродовж останніх п'яти років ці показники збільшились відповідно до темпів зростання обсягів регіональної співпраці, що свідчить про тенденцію до економічної стабілізації в АТР після глобальної економічної кризи 2008-2009 рр.

Інший і найбільш яскравий приклад ефективної регіональної інтеграції – десять країн-членів АСЕАН, у яких проживає близько 600 млн. чол. із сукупним ВВП 3,5 трлн. дол. (у порівнянні з 700 млрд. дол. в 2003 р., коли вони поставили завдання створити Економічну спільноту АСЕАН). За прогнозами, темпи економічного розвитку АСЕАН у 2015 р. перевищать 5%. У лютому 2015 р. на 21-й зустрічі міністрів економіки країн АСЕАН прем'єр-міністр Малайзії Наджиб Тун Разак заявив, що до 2020 р. ВВП Асоціації досягне 4 трлн. дол., а через десять років вона стане сьомою економікою світу².

Утім підхід, який ґрунтується лише на врахуванні темпів економічного зростання та їх частки у світових макроекономічних показниках, не є раціональним. По-перше, такий підхід не враховує особливостей суспільної модернізації в азійських країнах, а також специфіки азійсько-тихоокеанського регіоналізму. По-друге, не бере до уваги суттєвих відмінностей і навіть розбіжностей у підходах окремих країн – членів АТЕС щодо подальшої еволюції цієї організації, зокрема перспектив створення та функціонування так званої «тихоокеанської спільноти». Крім того, значні розбіжності та відмінності в цивілізаційних, політичних і соціальних системах країн АТР, рівнях їх економічного

розвитку заважають будь-яким зусиллям, що спрямовані на посилення інтеграційного розвитку. Так, ще на початку 2000-х рр. висловлювались думки про те, що посилення економічних зв'язків між країнами АТР зовсім не свідчить про їхню «інтеграційну поведінку», а заснована на ринкових відносинах коопераційна діяльність якісно не змінила ситуацію, тобто не привела до створення системи економічної й політичної інтеграції в регіоні³.

Асиметрична інтеграція

Основною проблемою азійсько-тихоокеанського регіоналізму є асиметрична структура відносин між суб'єктами регіональної інтеграції, переважно в економічній сфері. Характер цієї асиметрії виявився наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст., коли учасники азійсько-тихоокеанської інтеграції в рамках тогочасних регіональних організацій визначили свої зовнішньоекономічні пріоритети. Активна торговельно-економічна та інвестиційна діяльність в АТР набула в той період форми асиметричного «трикутника» – США–АСЕАН–Японія. Насамперед це стосується країн Південно-Східної Азії, які забезпечували і продовжують забезпечувати свій ринок збуту та значну суму позитивного торговельного балансу поза межами регіону – в Європі та Північній Америці. Наразі ці торговельні надлишки повною мірою відносяться до макроекономічних факторів, таких як значні диспропорції валютних заощаджень та інвестицій у відносинах між США і Японією. Вони також є відображенням структурних та інституційних відмінностей зазначених країн, що знаходяться по обидва боки Тихого океану і представлені «незримими бар'єрами», тобто регулятивними механізмами, котрі повністю зачиняють японські ринки для аутсайдерів. В останнє десятиріччя до економічних потуг АТР приєднався Китай, який не без підстав претендує на роль економічного лідера, посилюючи тенденцію асиметрії в регіональних відносинах. Отже, асиметричний розподіл торговельно-економічних потоків в АТР продовжує бути джерелом інтенсивних суперечок між країнами Східної Азії та США. При цьому ринки Східної Азії стають дедалі важливішими для США, про що свідчать такі дані: в 1993 р. частка американської торгівлі з країнами регіону становила 35% загального товарообороту США, в 1998 – 38%, в 2010 р. – 43%⁴.

Інтеграційні процеси в АТР ґрунтуються на принципах «відкритого регіоналізму», сутність

якого полягає в тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу всередині даного регіону поєднується з дотриманням принципів ГАТТ/СОТ, відмовою від протекціонізму відносно інших країн і стимулюванням розвитку в позарегіональних економічних зв'язках. Як зазначає американський дослідник Д. Макдугал у своїй фундаментальній праці «Тихоокеанська Азія в світовій політиці», «відкритий регіоналізм» – це коли будь-яка інша країна не-член АТЕС може користуватися привілеями у торгівлі в межах цього форуму, що означає лібералізацію торгівлі, знижки, ліквідацію торговельних бар'єрів тощо⁵.

Найбільш докладно питання азійсько-тихоокеанського регіоналізму опрацьовано в зарубіжній науковій літературі, зокрема, численних публікаціях американських, австралійських, японських, китайських і корейських дослідників. Слід зазначити, що проблематика інтеграційних процесів в АТР виокремилась в автономний напрям політичних і економічних досліджень передусім у західній науці. Більшість спеціалістів з комплексних питань АТР як американських (Дж. Айкенберрі, В. Аггарвал, К. Калдер, Ч. Моррісон, Д. Канг), так і австралійських (П. Драйсдел, Д. Макдугал, Дж. Рейвенхілл), японських (Т. Іногучі, Т. Терада, І. Танака, Й. Ямамото), китайських (Лі Вейкуй, Чен Венцзін, Чжао Юнлінь) і корейських (Лі Чін Хва, Кім Хак Джун, Лі Ду Хван) погоджуються, що азійсько-тихоокеанський регіоналізм – це передусім економічна інтеграція суб'єктів регіону на засадах торговельних преференцій та вільної торгівлі. У своїх наукових розвідках вони в цілому схвально оцінюють принципи «відкритого регіоналізму» та перспективи формування «тихоокеанської спільноти» за умов прискорення глобалізаційних процесів.

Серед праць американських авторів, присвячених теоретичним засадам розвитку азійського регіоналізму та «тихоокеанської спільноти», на особливу увагу заслуговує монографія «Теорія міжнародних відносин і Азійсько-Тихоокеанський регіон», яка була підготовлена колективом американських вчених за редакцією проф. Джорджтаунського університету Дж. Айкенберрі – представника школи «ліберального реалізму». У книзі на межі теорії міжнародних відносин і емпіричних досліджень регіональних процесів розглянуто концептуально-теоретичні аспекти азійсько-тихоокеанського регіоналізму⁶.

У згаданій монографії представлені концептуально-теоретичні інтерпретації азійсько-тихоокеанської інтеграції. Наприклад, проф. Дартмутського коледжу Д. Канг, виходячи з теоретичних постулатів неореалістів, пропонує «ієрархічну» модель організації міжнародних відносин в Азії, протиставляючи її традиційним – «гегемоністській» і «анархічній». Порівнюючи азійську і європейську (Вестфальську) системи міжнародних відносин, автор зазначає, що європейський порядок передбачав формальну рівність суверенних держав, що поєднувалася з їх неформальною ієрархією, оскільки найбільші держави чинили на систему непропорційно великий вплив. Він зазначає, що їхня поведінка відрізнялася від прогнозів на основі класичних теорій міжнародних відносин. Очевидною аномалією було те, що ці держави віддавали перевагу слідуванню у фарватері політики найбільшої в системі держави (Китаю) ніж врівноваженню цієї системи. Можна погодитися з автором, який підкреслює, що в ієрархічній системі малі держави, як це не парадоксально, користувалися значною мірою незалежності. Тобто вони були незалежні в тій мірі, «... в якій, за їхніми оцінками, передбачувані витрати, які мала б центральна держава, примушуючи їх до покори, перевищували б вигоди від такого роду дій». На думку Д. Канга, саме організаційні особливості системи визначають той факт, що поведінка її акторів істотно відрізняється від прийнятих в євроатлантичній системі моделей⁷.

Якщо виходити з положень теорії функціоналізму, зокрема про «ліберально-демократичні» та «безпекові спільноти» К. Дойча і Д. Мітрані як необхідних складових інтеграційного угруповання та теорії ліберального інституціоналізму Р. Кехейна і Дж. Ная, стає очевидним, що АТР далеко не повністю відповідає зазначеним критеріям. Згідно з цими теоріями, успіх інтеграції в АТР є мало ймовірним, оскільки цей регіон переповнений антидемократичними та слобкорозвиненими державними утвореннями. Крім зазначених «антиінтеграційних» чинників, у регіоні присутні й такі, як мілітаризація, міждержавні конфлікти, міжетнічні та міжконфесійні суперечки тощо.

Сучасні оцінки проблем інтеграційних процесів Східній Азії та басейні Тихого океану представлені в контрверсійній праці американської дослідниці Е. Фрост, яка стверджує, що існують суттєві розбіжності в сутності понять «регіоналізм» і «регіоналізація». На думку дослідниці, в

Східній Азії регіоналізм і регіоналізація розвиваються паралельно, хоча й в різних географічних ареалах. Регіоналізація розвивається в прибережній, острівній і архіпелажній Азії, а регіоналізм – у материковій. Прибережна Азія – це конгломерат приморських територій, торгових портів і міст, на які в сукупності припадає до 60-70% економічної життєдіяльності азійсько-тихоокеанських держав. Ядро материкової Азії складають країни-члени АСЕАН+3 (Китай, Японія, Південна Корея), оскільки вони поєднані завданням узгодити політичні позиції з метою опрацювання планів майбутньої інтеграційної співпраці в умовах глобалізації. З метою подолання розриву між регіоналізмом і регіоналізацією рекомендується сумістити їх територіально та функціонально. Відтак у концепції Е. Фрост східноазійський регіоналізм представлений дво полюсною неврівноваженою системою, на одному кінці якої іде бурхливе економічне життя та реальна інтеграція, а на іншому відбуваються суто інституційні акції – засідання, обговорення та дипломатичні перемовини⁸.

Подібні думки щодо неврівноваженої, чи «багатоповерхової» системи азійського регіоналізму висловлюються й іншими авторитетними політологами-міжнародниками, сутність яких полягає в тому, що Східна Азія є індикатором глобальних трансформацій, які справляють значний вплив на процес формування «східноазійського мультилатералізму» в більш широких межах «тихоокеанської спільноти»⁹.

Теза про асиметрію у відносинах між країнами «тихоокеанського трикутника» – США-Китай-Японія знаходить своє підтвердження в сучасних умовах. Прикладом є поступове зменшення частки торгівлі країн Східної Азії в їхньому товарообігу зі США – з 26% в 1985 р. до 21% в 1995 р.¹⁰ Водночас за той же самий період зросла питома вага внутрішньорегіональної торгівлі азійських країн з 38% в 1985 р. до 49%. При цьому частка цієї торгівлі у загальному товарообороті країн АТЕС досягла наприкінці 90-х років досягла найвищого показника – 75%¹¹.

Варто зазначити, що зростання товарообороту між східноазійськими країнами має негативні наслідки для інтересів «єдиної наддержави» в умовах конкурентної боротьби за ринки регіону між Китаєм, США, Японією та ЄС. Враховуючи ці обставини, Вашингтон намагається посилити контроль за процесами економічної інтеграції та безпеки і тому прагне добитися більшої відкритості

азійських ринків, пом'якшення митних та інших обмежень стосовно американського експорту товарів та інвестицій.

На початку 2000-х рр. за умов економічного піднесення Китаю його політичний вплив на країни Східної Азії значно посилювався, що призвело до збільшення обсягу внутрішньорегіональної торгівлі у форматі АСЕАН+3, в якому Китай виступав топ-партнером своїх азійських контрагентів. Перші спроби країн регіону створити Східноазійську спільноту (East Asian Community) без участі США викликали занепокоєння з боку Вашингтону. Тому для послаблення регіональних позицій Китаю адміністрація Дж. Буша-молодшого зробила ставку на інституціоналізацію відносин з країнами АСЕАН, призначивши з цією метою в 2008 р. посла США до АСЕАН.

До цього часу, в 2005-2006 рр. у рамках програми «Розширене партнерство між США і АСЕАН» обидві сторони підписали Торговельну та інвестиційну угоди. Варто відзначити, що ці угоди мали обмежений масштаб дії і не стали перепорою для формування спільного ринку у форматі 10+1 (АСЕАН+Китай). Крім того, для забезпечення преференційної співпраці з АСЕАН Китай підписав з рядом країн асеановської «десятки» двосторонні угоди про вільну торгівлю. Проте найважливішими документами, які стали базовими у відносинах Китаю з АСЕАН були підписані у 2003 р. Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, а також Угода про стратегічне партнерство з Асоціацією. Динамічне зростання політичних і торговельно-економічних відносин між Китаєм і АСЕАН поставило Асоціацію в центр інтеграційних процесів в регіоні і стало важливою передумовою для реалізації проекту Східноазійської спільноти, яка має й іншу назву – Східноазійський саміт (East Asian Summit). Глобальна фінансово-економічна криза, яка розпочалась в США в 2008 р., спонукала Вашингтон переглянути ставлення до АСЕАН як «неефективного партнера» та підключитися до перемовин стосовно угоди з Транстихоокеанського партнерства (ТТП), які були ініційовані Сінгапуром, Новою Зеландією та Чилі на міністерській зустрічі в рамках АТЕС у жовтні 2002 р.

Сама концепція створення САС у форматі АСЕАН+3 була запропонована прем'єр-міністром Малайзії Махатхіром Мохамадом під час офіційної зустрічі міністрів економіки країн АСЕАН у жовтні 1991 р. Оскільки створити організацію перед-

бачалось без участі США, а також через негативне ставлення до неї Японії та Китаю, які вбачали у САС загрозу діяльності АТЕС, її реалізація затягнулась майже на десять років. Водночас регіональна співпраця за формулою 10+3 почалась з 1997 р. в умовах валютно-фінансової кризи, яка почалась у Таїланді і згодом поширилась на всі країни АСЕАН. Неформальна зустріч угруповання АСЕАН+3 відбулась під час проведення ханойського (В'єтнам) саміту Асоціації в грудні 1998 р.

У 2000 р. президент Республіки Корея Кім Де Джун висунув пропозицію перетворити АСЕАН+3 на Східноазійський саміт, перше офіційне засідання якого відбулось у грудні 2005 р. в Малайзії за участі асеановської «десятки», Японії, Китаю, Південної Кореї, Індії, Австралії та Нової Зеландії. Підкреслюючи свою провідну роль у цій організації, країни АСЕАН сформулювали необхідні умови для участі в САС: країна-учасниця має бути членом Договору про дружбу і співпрацю в Південно-Східній Азії, бути повноправним діалоговим партнером АСЕАН, мати тісні зв'язки з Асоціацією¹².

Побудова Східноазійської спільноти виявило чимало розбіжностей серед країн регіону у підходах до її інституціональних і функціональних параметрів. Так, окремі країни АСЕАН наполягали на розширенні її формату (Індонезія, Сінгапур, Таїланд), інші (В'єтнам, Камбоджа, Малайзія) пропонували обмежити кількість членів організації. Основні партнери та інвестори АСЕАН – Японія і Китай також висували протилежні варіанти побудови САС. Наприклад, Японія закликала включити до її складу Австралію, Індію та Нову Зеландію, а Китай виступав за обмеження позарегіональних країн в організації.

Разом з тим, Японія і Китай, які й досі виконують роль своєрідних «локомотивів» східноазійської інтеграції, були зацікавлені у забезпеченні своїх ключових позицій в Південно-Східній Азії, попри спроб США зменшити вплив цих держав у стратегічно важливому для них регіоні. Позиція Південної Кореї фактично мало чим відрізнялась від японської, оскільки обидві країни є залежними від США у військово-політичній площині.

Проте китайський план регіональної інтеграції цілком відповідав формулі АСЕАН+3, оскільки Пекін намагався забезпечити собі домінуючу роль у «Великій Східній Азії» з метою витіснення звідти свого головного стратегічного та економічного конкурента – США. Така відверта антиамерикан-

ська спрямованість Китаю не відповідала інтересам АСЕАН, тому китайський проект не отримав схвалення з боку країн Асоціації, і в 2005 р. Австралія, Індія і Нова Зеландія стали учасниками Східноазійського саміту. Як зазначали з цього приводу аналітики, «АСЕАН продемонструвала намір і надалі залишатися за «водійським кермом», щоб контролювати процеси інтеграційного будівництва». На саміті в столиці Малайзії Куала-Лумпурі було прийнято стратегічне рішення про формування Східноазійського економічного співтовариства – САЕС (East Asian Economic Community) до 2020 р. До того ж, було запропоновано декілька його модифікацій, в тому числі за формулами АСЕАН+6, АСЕАН+3, АСЕАН+1+1+1.

Найбільш дієвою та перспективною є модель АСЕАН+3, яка передбачає створення Східноазійської зони вільної торгівлі – САЗВТ (East Asia Free Trade Agreement) у складі 10 країн АСЕАН, Японії, Китаю та Республіки Корея на основі поетапного підписання угоди поміж АСЕАН та окремими країнами Північно-Східної Азії, котрі вже підписані та набули чинності. Передбачено також підписання загальної угоди про інтеграцію. Інший можливий варіант – формування зони вільної торгівлі у Північно-Східній Азії поміж Японією, Китаєм та Республікою Корея, а потім – підписання угоди між східно-азійськими та південно-азійськими державами про спільну зону вільної торгівлі. Цей варіант є більш вірогідним, якщо враховувати наявність значних політичних протиріч між Японією та Китаєм, зокрема досягнення консенсусу щодо створення північно-східноазійської зони вільної торгівлі (в обмін Японія вимагає від Китаю підписання двосторонньої інвестиційної угоди). Китай зацікавлений у підписанні такої угоди, оскільки розраховує на розширення ринків збуту та подолання торгівельних бар'єрів для збільшення експорту в країни регіону, що може привести до зростання його ваги в міжнародних економічних відносинах.

Інша модель – АСЕАН+6 передбачає підписання угоди про зближення економічного співробітництва у Східній Азії (Closer Economic Partnership in East Asia) з метою створення зони вільної торгівлі серед 16 держав-учасниць Східноазійського саміту. Модель побудована на підписанні окремих угод поміж АСЕАН, яка визнається центром регіональної інтеграції, та шістьма іншими країнами САЕС – Китаєм, Японією, Кореєю, Індією, Австралією та Новою Зеландією. За оцінками фахівців, АСЕ-

АН+6 сформує інтеграційне об'єднання, на частку якого припадає 26% світового ВВП та 49,6% населення світу (3 млрд. чол.). Експерти стверджують, що торгівельна лібералізація в 16 країнах сприятиме щорічному зростанню їх сукупного ВВП на 1,3%, а в країнах АСЕАН – на 3,83%¹³.

Очевидно, що країни АСЕАН і надалі балансуватимуть між двома регіональними потугами – Китаєм і Японією, залучаючи в якості противаги ще одну азійську велику державу – Індію, зростаючий економічний і науково-технічний потенціал якої є важливим для подальшої розбудови Східноазійського економічного партнерства в рамках САЕС. При цьому, якщо країни АСЕАН виявляють неабияку обережність стосовно участі Китаю в САЕС, то по відношенню до аналогічної ролі Індії такої обережності з їх боку немає. Звертаючи увагу на ці обставини східноазійського регіоналізму, дослідник Японського центру міжнародних обмінів Х. Танака зазначає, що «...відмінне сприйняття Індії та Китаю зумовлене трьома головними чинниками: історичним статусом Індії як одного із засновників Руху неприєднання, демократичним державним ладом Індії, а також зміцненням її зв'язків із Заходом, особливо двосторонніх відносин зі США»¹⁴.

У цьому контексті зазначимо, що у порівнянні з країнами АСЕАН Китай, Японія та Південна Корея менш зацікавлені у подальшому поглибленню регіональної інтеграції у форматі 10+3, ефективність діяльності якого досить сумнівна. Наприклад, відомий австралійський дослідник Дж. Рейвенхілл стверджує, що «АСЕАН+1 – китайського, японського й корейського форматів – поки виглядає більш вражаючим, ніж східноазійські програми інтеграції»¹⁵. Отже, якщо проаналізувати складний процес створення та розбудови АСЕАН+3, стане зрозумілим, що його громіздке та асиметричне породження – АСЕАН+6 – діє не на користь створення спільної східноазійської ідентичності, а переслідуює цілі окремих і навіть не азійських держав.

Майбутнє азійсько-тихоокеанської економічної інтеграції та місце регіону в світових інтеграційних процесах багато в чому залежить від досягнення так званих «Богорських цілей». Основний зміст їх полягає в поетапному створенні найбільшої у світі зони вільної торгівлі товарами, послугами та інвестиційного капіталу. При цьому розвинені країни повинні були завершити торгово-економічну лібералізацію до 2010 р., неіндустріальні країни – до 2015 р., а країни, що розвиваються – до 2020 р. Досягнення задекларованих цілей через низку

причин відбувається з певним відхиленням від наміченого графіку. Тим більш, що серед учасників «тихоокеанської спільноти», прототипом якої виступає форум АТЕС, існують суттєві розбіжності щодо інтерпретації Богорських цілей.

У сучасних формах інтеграція охопила в основному два субрегіони – Південно-Східну Азію та південь Тихого океану. Створені в цій зоні угруповання характеризуються інтенсивною інтеграцією в торговельній сфері сприяють регіональній і глобальній лібералізації, а також виступають у ролі рушійних сил формування загально регіональної зони вільної торгівлі. Головний ефект субрегіональної економічної інтеграції пов'язаний зі зростанням інвестиційної привабливості країн для закордонних інвестицій за рахунок створення спільного й більш великого ринку з вільним переміщенням товарів, капіталів та робочої сили задля підвищення ефективності системи виробництва та послуг.

У межах АТЕС активно розвивається транс-регіональна інтеграція, в основу якої покладено принципи відкритого регіоналізму, а саме: взаємна користь, добровільність, поступовість, всеосяжність, консультативність і недискримінаційність. Фактично, торговельна та інвестиційна лібералізація в АТЕС здійснюється за трьома напрямками: на національній, субрегіональній (в рамках інтеграційних угруповань) і на багатобічній основі (з урахуванням зобов'язань у СОТ). Подібна «м'яка» форма регіоналізації носить компромісний характер і пов'язана із збереженням великої диференціації між країнами-учасницями. Заслуга АТЕС полягає у використанні принципово нової моделі інтеграційної взаємодії, що знайшла прояв в індивідуальних і колективних планах дій, у прискореній галузевій лібералізації та активізації субрегіональних інтеграційних проектів за умов постбіполярного періоду.

У жовтні 2013 на індонезійському о. Балі відбувся черговий саміт АТЕС. У Спільній декларації члени АТЕС підтвердили свою прихильність стратегічному курсу на досягнення до 2020 задекларованих у 1994 р «Богорських цілей – максимальне зниження тарифних і нетарифних обмежень торгово-економічних обмінів та протидія використанню протекціоністських заходів. При цьому мораторій на введення додаткових бар'єрів у торгівлі було продовжено до 2016 р., але параметри й терміни реалізації підсумкового рішення саміту не були чітко оформлені. Відсутність на саміті на Балі американського президента не дозволило

США провести заплановану зустріч з прихильниками формування Транс-тихоокеанського партнерства (ТПП), яку адміністрація Білого дому проголосила в листопаді 2011 р. Тогочасний лідер КНР Ху Цзінтао обмежився деклараціями про доцільність зміцнення регіонального співробітництва в рамках АТЕС. Таким чином, реальної «розвідки боєм» з концептуальних питань розвитку АТЕС на Балі не відбулось.

Заслужують на увагу японо-в'єтнамські переговори на Балійському саміті, в ході яких сторони висловили стурбованість «односторонніми спробами змінити статус-кво за допомогою сили» і домовилися зміцнювати двостороннє співробітництво в галузі морської безпеки у світлі територіальних конфліктів в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Відтак стурбованість двох країн наслідками розширення впливу Китаю на регіональному рівні отримала своє підтвердження. Сучасна позиція КНР поєднує готовність до конструктивного політичного діалогу з безпосередньою участю в програмах регіонального розвитку, включаючи реалізацію інфраструктурних проектів. Зазначимо, що Китай, як правило, постійно користується можливістю представити свою концепцію інтеграційного майбутнього АТЕС.

Аналіз підсумків наступного – 22-го саміту АТЕС, який відбувся в листопаді 2014 в Пекіні, дозволяє відзначити декілька важливих моментів. По-перше, це прийнятий на саміті План посилення співпраці в 2015-2025 рр., який передбачає становлення в регіоні цілісного, всебічно взаємопов'язаного та інтегрованого простору. У цілому план розвитку АТЕС виходять далеко за рамки ліквідації протекціоністських та інших обмежувальних заходів, що перешкоджають розвитку торгівлі в її традиційних формах. По-друге, члени АТЕС погодилися продовжити мораторій на використання протекціоністських бар'єрів до 2018 р. По-третє, схвалені в Пекіні пріоритети економічної політики, в тому числі першочергові завдання АТЕС, передбачають створення сприятливого клімату для руху капіталу, збільшення обсягу інвестицій у розвиток промислової, транспортної і соціальної інфраструктури. Так, в 2015 р. за параметрами вартісних витрат і надійності переміщення товарів і послуг у регіоні країни АТЕС повинні досягти підвищення ефективності «ланцюжків поставок» на 10%.

Реалізацію наміченого самітом плану посилення взаємозв'язку члени АТЕС бачать у послідовному проведенні кроків у рамках «дорожньої карти»,

підготовленої Китаєм, яка передбачає колективні та узгоджені дії тихоокеанських держав, що спрямовані на послідовне перетворення АТР у найбільшу в світі зону вільної торгівлі (ЗВТ). Активізувати пошук тихоокеанськими країнами вирішення проблем на регіональному рівні спонукають незадовільні підсумки діяльності СОТ, критична оцінка якої була згадана в документах пекінського саміту. Зміст домовленостей, досягнутих у рамках АТЕС полягає в тому, що стосовно процесу лібералізації, орієнтованого на забезпечення вільної і відкритої торгівлі та інвестування не пізніше 2010-2020 рр.,

Утім існування двох основних напрямів інтеграції – «східноазійської» під егідою Китаю та «транс-тихоокеанської» під орудою США і Японії є суперечливим моментом у розвитку багатостороннього співробітництва в АТР. Крім того, на відміну від США, які зацікавлені у прискоренні інтеграції і чекають на відкриття ринків країн Східної Азії, Японія намагається загальмувати цей процес, оскільки хоче захистити свій ринок продукції аграрного сектору від більш дешевої американської. Щодо країн АСЕАН, то вони прагнуть не лібералізації торгівлі, а прискорення розвитку науково-технічної співпраці та припливу інвестицій, що сприяє зменшенню їх економічного та технологічного відставання від розвинених країн світу. Саме ці розбіжності провідних країн-учасників АТЕС у підходах до реалізації концепції «відкритого регіоналізму» посилюють ефект асиметричної інтеграції та гальмують виконання головного завдання у рамках Богорських цілей – створення єдиної (уніфікованої) зони вільної торгівлі в АТР.

Важливим моментом для розуміння принципів «відкритого регіоналізму» в контексті азійсько-тихоокеанської інтеграції є той факт, що з самого початку форум АТЕС розглядав себе не як політично згуртоване угруповання країн, а як вільну сукупність економік. Це означає, що організація віддає пріоритет вирішенню економічних, а не політичних питань. Головною метою АТЕС залишається поглиблення внутрішньорегіональних економічних відносин шляхом усунення перешкод у торгово-інвестиційних і технологічних взаємодіях в умовах асиметричної інтеграції.

Геополітичні ризики азійсько-тихоокеанського регіоналізму

Велика кількість учасників і значні масштаби інтеграції може підвищити рівень внутрішніх і

зовнішніх ризиків у межах інтеграційного простору. Специфіка організації східноазійської підсистеми міжнародних відносин є такою, що жодна з науково-теоретичних парадигм не дає пояснення джерел і причин регіональної стабільності чи характеру дестабілізуючих чинників. Тим не менш, представники неореалізму (Р. Гілпін, Р. Соломон, Ш. Саймон) оцінюють регіон як такий, що цілком дозрів для міждержавного суперництва після закінчення «холодної війни»¹⁶. Оцінка неолібералів (Дж. Айкенберрі, М. Мастандуно, Д. Канг) дещо відрізняється – вони вважають, що регіон демонструє здатність до подальшого інтеграційного й інституціонального розвитку та готовий для створення механізмів попередження конфліктів¹⁷. Проте, незважаючи на розбіжності в підходах до оцінки інституціональних і функціональних параметрів регіону, очевидним є той факт, що Східна Азія на початку XXI ст. перетворилась у регіон з найвищою концентрацією економічного потенціалу, на який припадає більш 1/3 світового ВВП.

Наукові дискусії з питань безпеки в Східній Азії зосереджені навколо питань еволюції стратегії держав так званого «тихоокеанського трикутника» – США–Китай–Японія. Під впливом асиметричної взаємодії цих держав у регіоні впродовж останнього десятиріччя іде складний і суперечливий процес формування економічного й безпекового середовища, в якому діють інші – менш впливові азійські та не азійські країни. Глобальний контекст азійсько-тихоокеанського регіоналізму полягає в тому, що від конфігурації співвідношення сил та вирішення питань всеосяжної безпеки в АТР багато в чому буде залежати регіональна та міжнародна стабільність. Принаймні авторитетні спеціалісти-міжнародники передрікають АТР вирішальну роль у формуванні світового порядку XXI ст.¹⁸

Проблема безпеки в Східній Азії стандартно розуміється як зіткнення стратегічних інтересів США і Китаю в контексті намагань кожної із держав встановити в регіоні односторонню гегемонію. За такою логікою, в умовах реалізації гегемоністських стратегій США і Китаю в регіоні може виникнути нова система біполярності з відповідними полюсами та потенціалами взаємного стримування. Залишається питанням можливість управління такою системою за допомогою механізмів гегемонії однієї з двох держав. Претендувати на таку роль гіпотетично можуть як США, економічний і військово-стратегічний потенціал яких сьогодні є неперевершеним, так і Китай, інтегральний

потенціал якого стрімко зростає, наближаючись до американського. Про збільшення військового бюджету КНР на 10,1% в 2015 р. повідомив прем'єр-міністр Лі Кецянь у березні поточного року під час відкриття сесії парламенту – Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП). Розмір військових витрат за останні десятиріччя став рекордним – 144 млрд. дол. Отже, за цим показником Китай посів друге місце в світі після США. Водночас було оголошено, що зростання китайської економіки в 2015 р. буде становити 7% (7,4% в 2014 р.) – найнижчий за останні двадцять п'ять років індикатор зростання ВВП країни¹⁹.

Уряд КНР поступово реалізує ідею створення альтернативної Світовому банку та Азійському банку розвитку, в яких домінуючі позиції мають відповідно США та Японія, системи забезпечення валютно-фінансової діяльності китайського державного та приватного бізнесу у таких галузях, як будівництво електростанцій, залізниць, морських портів, авіапортів, захист довкілля, допомога з працевлаштування тощо. У 2013 р. президент КНР Сі Цзяньпін виступив з пропозицією заснувати Банк інвестування інфраструктури Азії ((Asia Infrastructure Investment Bank), яку врешті-решт було імплементовано в жовтні 2014 р. шляхом підписання відповідної угоди з 21-єю країною-учасницею. Переговори щодо правил управління банком завершаться, коли він розпочне свою діяльність наприкінці 2015 р. у більш широкому колі учасників – як азійських, так і неазійських країн.²⁰

Слід зазначити, що хоча деякі з розвинених країн АТР зайняли скептичну позицію щодо ефективності БІА (Австралія, США, Японія, Південна Корея), Сінгапур, Таїланд, Нова Зеландія підписали угоду, а Німеччина, Франція та Велика Британія висловили бажання взяти участь у діяльності банку як акціонери. Зрозуміло, що така позиція провідних держав Європейського Союзу налаштує Пекін на продовження політики валютно-фінансової і економічної експансії в регіоні, в якому він активно співпрацює та конкурує зі США. Якщо підходити до створення економічних інститутів в АТР з позицій ліберальної політико-економічної теорії, висновок має бути таким – діяльність потужного банку, фундатором якого виступає друга економіка світу, сприятиме подальшому розвитку азійсько-тихоокеанського регіоналізму та транснаціональних відносин.

Тим не менш, активна діяльність економічних структур під проводом або під егідою Китаю за-

чіпає інтереси інших країн регіону, спричиняючи зростання внутрішніх протиріч, зокрема пов'язаних з питаннями державного суверенітету, національної і регіональної ідентичності. Приблизно такими є оцінки інтеграційних процесів в АТР прихильниками теорій функціоналізму та неофункціоналізму, що їх використовують для аналізу взаємодій між європейськими країнами. Проте європейські теорії та практика міждержавних відносин не відповідають реаліям азійсько-тихоокеанської інтеграції. В Європі константою є визнання рівності, або суверенітету в процесах міждержавних взаємодій фактично нерівних країн. Натомість у Східноазійському регіоні нерівність у відносинах між державами визнається лише на неформальному рівні. Цей екзистенціальний аспект конфуціанської етики позначається на відносинах між східними державами, що відрізняє їх від відносин західного типу, тому китайська економічна експансія в Азії сприймається як чинник регіональної стабільності. Однак, під впливом глобалізаційних процесів традиційний характер відносин між азійськими країнами поступово змінюється, тому асиметрична інтеграція за певних умов може сприяти загостренню конфліктних ситуацій в регіоні.

Динамічні зміни в економічних і політичних міждержавних відносинах в Східній Азії критично позначились на стані її безпеки. У цілому в АТР достатньо «пального матеріалу», здатного за певних обставин призвести до розбалансування регіональної стабільності. До проблем регіону слід віднести напружену ситуацію на Корейському півострові, навколо Тайваню, територіальні суперечки щодо приналежності островів Спратлі та Сенкаку (Дяююйдао), а також конфронтаційні моменти у відносинах між країнами «тихоокеанського трикутника». Експерти також зазначають, що Північно-Східна та Південно-Східна Азія, як і АТР у цілому стикаються з численними нетрадиційними викликами безпеки. Серед них відзначають проблеми морської безпеки у відносинах між США, Китаєм і Японією, зокрема в сфері торгівлі та судноплавства. Вразливий характер нинішньої системи захисту морських комунікацій в умовах зростання піратства та контрабандної торгівлі лише підтверджує важливість дотримання положень морського права, закріплених Конвенцією по морському праву ООН²¹.

Аналізуючи природу конфліктності в АТР, слід мати на увазі її структурну гетерогенність, характер

системних протиріч між так званими «осьовими» державами регіону, а також історичну спадщину колоніальної і повоєнної доби, тобто «холодної війни». Під впливом цих факторів у постбіполярний період в АТР було створено систему «осьових» відносин і «кластерів безпеки», у межах яких ключові тихоокеанські держави та їх об'єднання (США-Японія-Південна Корея) прагнуть здійснювати свої інтереси. Оскільки континентальний масив Східної Азії знаходиться в основному під контролем Китаю, тому США і Японія у своїй стратегії роблять ставку на зміцнення військово-морського потенціалу для протидії китайському впливові в регіоні. Оцінюючи роль США, Японії та АСЕАН у контексті розв'язання проблем регіональної безпеки, професор Ш. Саймон писав: «Сполученим Штатам не залишається іншої альтернативи, крім забезпечення стратегії передового базування у західній частині Тихого океану»²².

У перші роки правління адміністрації Дж. Буша-молодшого США під приводом посилення боротьби з міжнародним тероризмом і «китайською загрозою» активізували політику зміцнення американських військово-морських сил на Тихому океані. Коментуючи політику Вашингтону, тогочасний командувач Тихоокеанського флоту США адмірал Т. Фарго зазначив, що головною її метою є «забезпечення розвитку безпекових спільнот» і що військово-морські сили – «найбільш прийнятний засіб для розбудови кращих відносин між народами»²³.

З приходом до влади «тихоокеанського» президента Б. Обами Сполучені Штати почали реалізацію стратегії «повернення до Східної Азії» та «ширшого Тихого океану». Основні пріоритети зовнішньої політики адміністрації демократів знайшли відображення в програмній статті в літньому номері «Foreign Affairs» за 2007 р. У більш конкретному форматі концептуальний підхід Вашингтону до АТР і основні напрями тихоокеанської політики адміністрації Б. Обами були сформульовані у виступі Х. Клінтон у січні 2009 р. на засіданні сенатського комітету із закордонних справ у зв'язку із затвердженням її кандидатури на посаду державного секретаря. Зміст її виступу зводився до готовності Вашингтону використовувати всі можливості «м'якої» та «жорсткої» сили для забезпечення глобального лідерства США залежно від ситуації в світі, зокрема в АТР. Сам Б. Обама під час свого першого візиту до Токіо в листопаді 2009 р. заявив: «Як перший тихоокеанський пре-

зидент Америки, я обіцяю вам, що ця тихоокеанська нація буде зміцнювати і підтримувати наше лідерство в цій життєво важливій частині світу»²⁴.

У 2011-2012 рр. високопосадовці з адміністрації США здійснили серію візитів до країн Східної Азії з метою презентації тихоокеанської стратегії Вашингтону та підписання нових угод зі своїми азійськими союзниками про співпрацю в сфері безпеки. Так, перебуваючи на Східноазійському саміті, Б. Обама заявив: «Ми надаємо велике значення морській безпеці в цілому та розв'язанню суперечок у Південно-Китайському морі, зокрема – як тихоокеанська держава, як морська країна, як торговельна нація і як гарант безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні»²⁵.

Прагнення Вашингтону продемонструвати своїм союзникам тверду рішучість у проведенні політики «повернення обличчям до Азії» було підтверджено заявами Пентагону сконцентрувати до 60% усіх сил і засобів ВМФ США на Тихому океані. Візити президента та держсекретаря США в 2012-2014 рр. до країн, що знаходяться поблизу кордонів Китаю – В'єтнаму, Малайзії, М'янми, Південної Кореї, Камбоджі, Таїланду, Філіппін і Японії не залишають сумнівів щодо спрямованості тихоокеанської стратегії США. Можна припустити, що в останній президентський термін Б. Обама буде робити все можливе, аби його політика в АТР принесла США вигоду в довгостроковій перспективі.

Для США вкрай важливою є проблема захисту морських комунікацій (Sea Lines of Communication – SLOC), встановлення контролю над якими може стати питанням національного інтересу ключових країн АТР. Сьогодні такими країнами є Китай, Японія та Індія, які зацікавлені у встановленні контролю за транспортуванням вуглеводів із зони Перської затоки та Африки. З одного боку, якщо проблема ресурсів є одним з основних мотивів нової регіональної і глобальної стратегії США, то значення SLOC стає чи не найважливішим компонентом їхньої стратегії. З іншого боку, якщо США зацікавлені контролювати китайську економіку, то для цього не існує кращого способу, ніж здійснення контролю індійсько-тихоокеанської лінії комунікацій.

За повідомленням начальника штабу ВМС США адмірала Дж. Грінерта, США нарощують військову присутність в АТР, налагоджують співпрацю з Індією і водночас не припиняють активний діалог на рівні військових з Китаєм, що має позитивні результати для обох сторін. Залучення Індії

в сферу американських інтересів у галузі безпеки змушує Китай корегувати свою зовнішньополітичну поведінку в Східній Азії. Варто зазначити, що в 2014 р. Китай разом зі США прийняли Кодекс поведінки у разі незапланованих зустрічей в морі боєвих кораблів двох держав. Однак припущення щодо встановлення стратегічного балансу чи системи регіонального кондомініуму США і Китаю при наявності між ними системних протиріч, хоча й мають рацію, але на даному етапі їх відносин виглядають передчасними²⁶.

Відомо, що система міждержавних відносин в АТР виникла ще в біполярний період шляхом створення мережі угод і союзів східноазійських країн зі США як гаранта регіональної безпеки. Наразі, в умовах зростання впливу Китаю рівновага в АТР більш не може спиратися винятково на союзи цих держав зі США. Чимало країн Східної Азії, передусім Японія і Південна Корея, а також ключові держави-члени АСЕАН прагнуть більшої самостійності у сфері економічних і безпекових відносинах зі США. Вони з певним скептицизмом, зокрема Китай, дивляться на спроби Вашингтону створити «новий порядок в Азії», який, на їх думку є своєрідним рецидивом минулого біполярного протистояння, коли СРСР і США боролися за лідерські позиції в АТР. Найбільш типовим прикладом у цьому контексті є позиція Японії – третьої економіки світу, яка робить спробу переглянути свій повоєнний статус і зблизити свої економічні та стратегічні можливості. Японські політики та експерти дедалі частіше стверджують, що Договір про спільну співпрацю та безпеку, підписаний Вашингтоном і Токіо в 1960 р., не відповідає сучасним міжнародно-політичним реаліям, а сам японо-американський альянс знаходиться в стадії «замерзання». Висновки очевидні – «Японія, що оточена трьома ядерними державами, не повинна більш покладатися на іншу державу і має можливість для побудови збройних сил, які здатні захистити її»²⁷.

Розбудова нової стратегії Пекіну в Східній Азії, яка базується на концепції «справедливого світового економічного та політичного порядку», спрямована на:

- перерозподіл відповідальності та лідерських повноважень у відносинах зі США;
- зміцнення своїх позицій в Південно-Китайському (Східному) морі;
- обмеження зусиль Японії проводити політику поза межами американо-японського Договору

про взаємну співпрацю та безпеку;

- стримання амбіцій Тайваню залишатися автономним регіональним «гравцем»;
- на встановлення контролю за інтеграційною політикою АСЕАН і ситуацією на Корейському півострові;
- посилення економічного впливу шляхом створення нових валютно-фінансових структур – Банк інвестування інфраструктури Азії (АІВ).

Очевидно, що кожний із зазначених напрямів регіональної стратегії Пекіну або суперечить тихоокеанській стратегії США, або перетинається з американськими економічними та політичними інтересами в АТР. Разом з тим, Китай і США, користуючись власними інтересами, докладають чимало зусиль для уникнення двосторонніх конфліктів, наслідки яких можуть суттєво підірвати взаємовигідну економічну співпрацю та дестабілізувати ситуацію в регіоні.

Як було зазначено вище, США з метою посилення свого лідерства в АТР почав реалізацію інтеграційного проекту – Транс-тихоокеанського партнерства за участі Австралії, Брунею, В'єтнаму, Перу, Сінгапуру, Чилі, тобто без участі Китаю. Метою проекту є створення в АТР преференційного торговельного режиму на основі багатосторонньої угоди. З приводу ефективності цього проекту в експертному середовищі існує думка, що суто економічні ініціативи США на кшталт ТТП не в змозі повернути Сполученим Штатам лідерські позиції в регіоні. Тому зрозуміло, чому США намагаються компенсувати економічні механізми свого впливу військово-політичними засобами в дусі класичних принципів політичного реалізму. Про дефіцит можливостей Транс-тихоокеанського партнерства забезпечити американське лідерство в регіоні розуміють і в Вашингтоні. Так, колишній заступник помічника держсекретаря США з питань Південної Азії Е. Фейгенбаум у лютневому номері журналу «Foreign Affairs» за 2015 р. зазначив, що «при всьому значенні ТПП даний проект у жодному разі не зможе задовольнити інтереси США в регіоні»²⁸.

Утім Вашингтон продовжує проводити курс на «повернення в Східну Азію» шляхом посилення військової присутності в АТР (за планом – до 2020 р.) та перебалансування збройних сил, зокрема військово-морських, за рахунок зменшення військового потенціалу в інших регіонах світу. Згідно з цими планами, США посилюють потенціал сил «швидкого реагування» та мобільних військових формувань у першу чергу в Японії, Австралії і на

Філіппінах. Одним з мотивів реалізації нової тихоокеанської стратегії у сфері безпеки Вашингтон називає зростання «китайської загрози». Варто зазначити, що авторитетні спеціалісти-міжнародники вважають, що концепція «китайської загрози» не має теоретичного обґрунтування, що вона є «класичним прикладом політики стримування Китаю з метою забезпечення власних національних інтересів окремих країн, у першу чергу США і Японії»²⁹.

Головна мета тихоокеанської стратегії США полягає в тому, щоб запобігти появі в АТР держави або союзу держав, здатних кинути виклик американському лідерству. Цьому підпорядковане прагнення США зміцнити свою економічну та військову присутність в регіоні в сфері двосторонньої і багатосторонньої співпраці з країнами регіону. Проте не можна виключити спроб Вашингтона відновити гегемонію, зокрема шляхом створення глобального антикитайського альянсу за участі США, ЄС, Японії і за певних обставин Росії, якщо вдасться змусити Москву відмовитися від лінії на асиметричне балансування між Заходом і Китаєм.

Так званий «російський фактор» у контексті регіональної стабільності та безпеки майже відсутній у стратегічних планах і розрахунках провідних тихоокеанських держав. Сучасна тихоокеанська стратегія Росії характеризується в першу чергу посиленням торговельно-економічного вектору – це активізація співробітництва з Китаєм в енергетичній сфері, а також розширення економічної присутності в країнах АСЕАН з метою приєднання до інтеграційних процесів у регіоні. Водночас роль і місце Росії в АТР у порівнянні з ключовими державами-членами АТЕС обмежується досить скромними макроекономічними показниками та слаборозвиненою економічною інфраструктурою російського Далекого Сходу, тому на даному етапі вона залишається сировинним додатком для більшості країн-учасниць регіональної співпраці. Крім того, в технологічному та інвестиційному аспектах Росія є аутсайдером серед розвинених країн АТР. Технологічне лідерство в економічній системі регіону й надалі є прерогативою США і Японії. При цьому економічні позиції Китаю в Східній Азії обмежуються постачанням готових товарів, а не технологій – передусім до країн АСЕАН. За даними Світового банку, основна частина прямих іноземних інвестицій в економіку регіону припадає на Європейський Союз (22%), Японію (12%) і США (11%). Відтак Росія, яка є технологічним аутсайде-

ром і за основними параметрами розвитку відстає від держав тихоокеанського «трикутника», нездатна претендувати на роль країни-балансира та суттєво впливати на конфігурацію співвідношення сил в АТР і, тим більш, на участь у вирішенні проблем регіональної безпеки.

В умовах глибоких і динамічних трансформацій розвиток азійсько-тихоокеанської економічної інтеграції призводить до зростання стратегічних ризиків і набуває таких форм:

- встановлення та загострення режиму біполярного протистояння: США-Китай з елементами міждержавного балансування: США-Японія-Китай;
- гонка озброєнь і милітаризація регіональних міждержавних відносин;
- посилення гео економічної конкуренції у рамках АСЕАН+3, АСЕАН+6 і АТЕС;
- підвищення рівня конфліктогенності в соціокультурній, етно-політичній та економічній сферах;
- зростання регіональної злочинності та зниження рівня соціально-політичної та економічної безпеки.

Аналіз відносин між головними суб'єктами міжнародних відносин в АТР показує, що зростання регіональної напруги є закономірним результатом їхнього економічного розвитку та інтеграційної взаємодії – в основному асиметричними. Апробовані засоби та методи виправлення асиметрії в міждержавних відносинах навряд чи можна застосувати в регіоні, в якому діють величезні економічні потуги і який до того ж переповнений міжсистемними та соціокультурними протиріччями.

Глобальні зміни в співвідношенні сил у світовій політиці та економіці, що пов'язані насамперед зі стрімким зростанням Китаю, Індії та більшості країн АСЕАН, створили необхідні передумови для прискореного розвитку інтеграційних процесів в АТР. Водночас це призвело до зростання асиметрії у відносинах між основними регіональними «гравцями», а також до підвищення рівня геополітичного суперництва та конфліктності. Здебільшого це позначилось на питаннях регіональної безпеки, вирішити які не в змозі діючі в регіоні структури – Регіональний форум АСЕАН (АРФ), Східноазійський саміт і група учасників «шестистороннього діалогу» з корейської проблеми. Відтак розв'язання проблем забезпечення справедливого економічного порядку, політичної стабільності та процвітання в «регіоні ХХІ ст.» все ще знаходиться на значній відстані від намічених цілей.

У підсумку зазначимо, що подолання цих негативних явищ і, головне, забезпечення надійного миру буде можливим за умов створення системи колективної або мережевої безпеки, учасниками якої повинні стати всі регіональні інтеграційні структури, міжнародні організації, зокрема провідні держави АТР. Незважаючи на те, що попередні спроби тихоокеанських держав як у період

«холодної війни», так і в постбіполярний період побудувати щось на кшталт коопераційної системи регіональної безпеки видалися невдалими, наразі в умовах нових загроз та процесів дестабілізації глобальної міжнародної системи розв'язання цієї проблеми набуває особливої актуальності не тільки для країн АТР.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Шипилов С. Б. Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество. Становление, развитие, перспективы (1989-2007 гг.). Монография / С.Б. Шипилов. – М.: Восток-Запад, 2009. – С. 129-131.

² Экономическое сообщество АСЕАН: перспективы бизнеса. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.komersant.ru/doc/2609310>

³ Zhigun Zhu. Prospect for Integration in Pacific Asia / Zhu Zhigun // Asian Profile. – December 2000. – 511-512.

⁴ Asia-Pacific Crossroads. Regime Creation and the Future of APEC / Ed. by V. Aggraval and Ch. Morrison. – N.Y.: St. Martin's Press, 1998. – P. 214.; Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearings before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session, January 21, 2010. Washington DC, 2010. – P. 6, 10-11.

⁵ McDougall D. Asia Pacific in World Politics. – Boulder (Colorado): Lynne Rienner, Inc. Publishers, 2007. – P. 304.

⁶ International Relations Theory and the Asia-Pacific / Ed. by J. Ikenberry and M. Mastanduno). – New York: Columbia University Press, 2003. – 450 p.

⁷ Там само, с. 166-170.

⁸ Frost E. Asia's New Regionalism / Ellen Frost. – London: Lynne Rienner Publishers, 2008. – P. 14-17, 23, 25.

⁹ East Asian Multilateralism. Prospect for Regional Stability / Ed. by K. Calder and F. Fukuyama. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2008. – 281 p.; Sharmini Ann Nathan. ASEAN's Role in Promoting Regionalism and Multilateral Security in Asia / Nathan Ann Sharmini // The Journal of Diplomacy and Foreign Relations. – 2010. – Vol. 11. – № 1. – 43–76.

¹⁰ Asia-Pacific Crossroads. Regime Creation and the Future of APEC / Ed. by V. Aggraval and Ch. Morrison. – N.Y.: St. Martin's Press, 1998. – P. 214.

¹¹ Там само, с. 68-69.

¹² Terada T. The Origins of ASEAN+6 and Japan's Initiatives: China's Rise and the Agent – Structure Analysis / Takashi Terada // The Pacific Review. – 2010. – Vol. 23. – No 1. – P. 520-538.

¹³ Sheng Lijun. China and ASEAN in Asian Regional Integration / Lijun Sheng / China and New international Order / Ed. by Wang Gungwu and Zheng Yongnian. – Abingdon: Routledge, 2008. P. 256-279.

¹⁴ Tanaka H. Japan's Policy for East Asia / Hitoshi Tanaka // Asia-Pacific Review. – 2007. – Vol. 23. – No 1. – P. 30-44.

¹⁵ Ravenhill J. The New East Asian Regionalism. A Political Domino Effect / John Ravenhill // Review of International Political Economy. – 2010. – No 17. – P. 201.

¹⁶ The Many Faces of Asian Security / Ed. by Sh. Simon. – Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – 259 p.

¹⁷ International Relations Theory and the Asia-Pacific / Ed. by J. Ikenberry and M. Mastanduno. – New York: Columbia University Press, 2003. – 450 p.

¹⁸ Twenty First Century World Order and Asia Pacific: Value Change, Exigencies, and Power Realignment / Ed. by J. Hsiung. – New York: Palgrave, 2001. – 390 p.

¹⁹ The Economist. – 2015. – March 7-13. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economist.com/21645839-prime-minister-seeks-to-lower-expectations-for-the-economy>.

²⁰ Taketo Kikuchi and Takechiro Masutomo. Japan Should Influence the Asian Infrastructure Bank from within // East Asia Forum. – 2015. – March 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eastasiaforum.org/2015/japan-should-influence-the-asian-infrastructure-bank-from-within>.

²¹ Швыдко В. О проблемах безопасности и сотрудничества в Северо-Восточной Азии / Виталий Швыдко // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 12. – С. 89.

²² The Many Faces of Asian Security / Ed. by Sh. Simon. – Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – P. 67.

²³ Garafano J. Power, Institutions, and the ASEAN Regional Forum: A Security community for Asia? / John Garafano // Asian Survey. – May-June 2002. – P. 504.

²⁴ Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.): монографія / Н. Д. Городня. – К.: «Прінт-Сервіс», 2014. – 338, 343 с.

²⁵ Obama and Asian Leaders Confront China's Premier // The New York Times. – 2011. – November 19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.nytimes.com/2011/20/world/asia/wen-jibao-chinese-leader-shows-flexibility-after-meeting-obama.html?pagewanted=all>

²⁶ Адмирал Гринерт о стратегии США в Азиатско-Тихоокеанском регионе // Голос Америки. – 21.05.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.golos-ameriki.ru/content/grinert-us-strategy-us/1918988.html>

²⁷ Mizokami K. Japan and the U.S.: It's Time to Rethink Your Relationship / Kyle Mizokami. – The Atlantic. – 2012. – September 27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theatlantic.com/global/archive/2012/09/japan-and-the-us-its-time-to-rethink-your-relationship/262916/>

²⁸ Feigenbaum E. The New Asian Order / Evan Feigenbaum. – Foreign Affairs. – 2015. – February 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order>

²⁹ Хайдун Ван. О концепции китайской угрозы / Ван Хайдун // Геополитика. – 2012. – 27 сентября. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru/2012/09/o-koncepcii-kitajskoj-ugrozy/>

Шергін С.О. Дилемма азиатско-тихоокеанского регионализма / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В статье рассматриваются актуальные проблемы интеграции в Азиатско-Тихоокеанском регионе, связанные с деятельностью основных субъектов международных отношений в регионе и соответствующих интеграционных структур в 2000-2015 гг. Анализируется политика ведущих государств региона: США, Китая и Японии в отношении асимметрической интеграции в АТР в контексте обеспечения региональной стабильности и безопасности. Особое внимание уделено проекту Транс-тихоокеанского партнёрства, предложенного президентом США Б. Обамой как политико-экономической альтернативы росту влияния Китая в регионе.

Ключевые слова: азиатско-тихоокеанский регионализм, асимметрическая интеграция, транс-тихоокеанское партнёрство, региональная безопасность, АСЕАН, АТЭС.

Shergin S.O. The dilemma of Asia-Pacific Regionalism / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

In the article the topical problems of integration in Asia and Pacific within activity of the major powers of international relations in the region and corresponding integration structures in 2000-2015 are considered. The policy of the leading states in the region: U.S., China and Japan regarding the asymmetric integration in Asia and Pacific in the context of enhancing regional stability and security are analyzed. Particular attention is given to Trans-Pacific partnership project proposed by the US President B. Obama as a political and economic alternative to the growing China's impact in the region.

Keywords: Asia-Pacific regionalism, asymmetric integration, Trans-Pacific Partnership, regional security, ASEAN, APEC.

Стаття надійшла до редколегії 07.04.2015

Прийнята до друку 06.05.2015